

Modern Siyasal Sistemlerde Medyanın İşlev ve Sorunları

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÖZTÜRK

Celal Bayar Üniversitesi, Tütün Ekspertiği YO, AKHİSAR

ÖZET

Anahtar Kelimeler:

SUMMARY

Key Words:

GİRİŞ

Günümüzün çoğulcu ve özgürlükçü demokrasileri, uzun bir geçmişe dayanan siyasal, ekonomik, sosyal ve hukuki alanda örgütlenme mücadele ve arayışlarının sonucunda ortaya çıkan – tüm yetersizlik ve kusurlarına rağmen – en gelişmiş siyasal rejimlerdir. Çağımızın demokratik sistemlerinin bir genel çerçeve içinde, uygulandıkları tüm toplumlarda türdeş özelliklerle var olduklarını söyleyebilme olanağı yoktur. Başka bir deyişle, gelişmiş demokratik sistemlerin belirli bir standardizasyona sahip olduğunu söyleyebilmek oldukça zordur. Ülkelerin tarihi sosyo – ekonomik ve kültürel yapıları, siyasal kurumlar ve bunların işleyişi gibi değişkenler demokratik rejimin niteliğinin belirlenmesinde etkin rol oynamaktadır. Pazar ekonomisi, hukukun üstünlüğü ilkesi, sosyal ve laik devlet anlayışı, insan temel hak ve özgürlüklerinin en ileri düzeyde güvence altına alınması, ifade ve iletişim özgürlüğünün varlığı bu siyasal sistemlerin temel dayanaklarını oluşturmaktadır. Buna rağmen gelişmiş demokratik sistemleri bir tanım içinde açıklayabilmek oldukça zordur.

Yirminci yüzyılın sonlarında uluslararası ilişkilerin ve küreselleşmenin meydana getirdiği değişim ve yeni bakış açıları başta ulus – devlet, milliyetçilik, özgürlük, bağımsızlık ve sermaye gibi birçok temel kavramın yeniden tanımlanması gerekli kıldığı gibi demokrasinin tanımı ve siyasal boyutunu da önemli ölçüde değişime zorlamıştır.

Demokrasinin değişen ve genişleyen içeriğinden dolayı adeta ne olduğundan çok, ne olmadığıyla ifade edebilmek daha kolay hale gelmiştir. Bu anlamda çağdaş demokrasilerin her türlü baskı ve kısıtlamaları reddettiğini ve kesinlikle “totalitarizm, otoriterizm, mutlakiyet, diktatörlük ve otokrasi” olmadığını belirtmek gerekir. Gelişmiş demokrasilerin siyasal boyutunda seçimler ve siyasal partilerin yanısıra yerel demokrasi, katılım, sivil toplum, açık toplum, şeffaf ve birey odaklı yönetim gibi kavramlar önemli yer tutmaktadır. (Atar,1997,73)

Küreselleşmenin siyasal sistemler üzerinde meydana getirdiği değişimden tüm alt ve üst yapı kurumları gibi demokrasinin temel unsurlarından siyasal iletişim sistemleri de önemli ölçüde etkilenmiştir.

Çalışmamızda, geride bıraktığımız yüzyılda siyasal sistemlerde çeşitli etkilerle meydana gelen değişimlerin bireysel ve toplumsal özgürlüklerin esasını oluşturan iletişim özgürlüğünü nasıl etkilediği araştırılacaktır. Pazar sisteminin özünde ve teorisinde var olan özgürlükçü anlayışın, uygulamadaki yansımaları günümüzün tartışmalı konularından biridir.

1. KAVRAMSAL OLARAK SİYASAL SİSTEMLER

Modern demokrasi kavramının tanımlanmasında karşılaşılan güçlük, demokratik rejimlerdeki çeşitli sorunların irdelenmesinde ve çözüm üretilmesinde de kendini göstermektedir. Demokrasinin evrensel nitelikleri ve kriterleri, modern siyasal sistemler için ortak referans alanı oluşturmada, sistemin sorunları da, çözüm yolları da global nitelik taşımaktadır.

Küreselleşme olgusu, ülkeler ve toplumlar arasındaki farklılıkları azaltarak ekonomik sistem, siyasal rejim, hukuk düzeni ve teknoloji alanındaki ve sistemin diğer unsurlarında da türdeşliği arttırmış, sorunlara ve çözüme yönelik global bakış açısını da beraberinde getirmiştir. Yerel nitelikli görünen sorunların evrensel çözüm yollarının var olduğu görülmeye başlanmıştır.

Farklılıkları içeren demokrasinin bizzat kendisi, siyasal iktidarın, serbest ve özgür tartışmanın geçerli olduğu toplumlarda esenliği sağlamak, geliştirmek ve kalıcı olmasını sağlama misyonunu üstlendiği, bireylerin asgari müştereklerde birleşebilme düşüncesini içeren siyasal düzenin adıdır. (Wolin,1997,51)

Siyasal düşünce biçimi olarak demokrasinin gelişim sürecinde, bireysel özgürlüklerin belirli kurallar çerçevesinde kısıtlanmasının kabul edilmesi ve bunların kullanımının ve denetlenmesinin toplum yararına bir sistem içinde kurumsallaştırılması, gerekli demokratik alt yapıyı oluşturmuştur. Başka bir deyişle bunu, demokrasinin ortaya çıkışı ve gelişme süreci olarak ifade edebiliriz. Eski Yunan Sitelerinde Agora toplantılarında yapılan ilk seçimler ilk demokrasi denemelerini oluştururken, İngiltere’de 1215 tarihli Magna Carta, anti –

demokratik niteliğine rağmen kişisel özgürlükleri güvence altına alması, yine İngiltere’de 1689’da İnsan Hakları Bildirgesinin kabul edilmesi, 18. Yüzyılda Fransa’da Contrat Social (Toplum Sözleşmesi) düşünce akımı, yine Fransa’da 1789 Fransız İhtilali ve İnsan Hakları Beyannamesinin İlânı, Sanayi Devrimi ve Liberalizm akımı, İkinci Dünya Savaşı sonrası 1948’de Birleşmiş Milletler’in İlân ettiği İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin kabul edilmesi, demokrasinin doğuşunda ve 20. Yüzyılın sonlarına kadar gelişiminde belirleyici rol oynayan olaylar olmuştur. Özellikle Sovyetler Birliği ve katı siyasi rejiminin çökmesiyle serbest piyasa ekonomisi ve demokrasi alanındaki gelişmeler en ileri düzeye ulaşmıştır. (Me- len,1997,21)

Geniş anlamıyla, çeşitli toplumlarda sosyal yapı değişkenleri farklılık gösterse de genel olarak yöneten – yönetilen bağlamında var olan ayırım ve ilişkilerin aldığı şekle siyasal rejim denilmektedir.

Dar anlamda ise, toplumun daha büyük modeli olan ulusun yönetim şeklinin ifadesi olmaktadır. (Duverger,1986,9) Siyasal rejimlerin niteliği, üretim ve paylaşım sistemlerindeki değişim ve teknolojik gelişme paralelinde, toplumların siyasallaşmasıyla her dönemde farklı niteliklere sahip olmuştur. Ancak tarihi süreç içinde gelişimi istikrarlı şekilde “çoğulcu ve özgürlükçü demokrasi” modeli doğrultusunda gerçekleşmiştir.

Totaliter karakterli monarşik rejimlerden, sanayi devrimi ürünü olan klâsik demokrasiye, günümüzde ise sanayi toplumundan iletişim çağına ve bilgi toplumuna geçiş, toplumların dinamizminin ve değişim realitesinin somut göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu dinamizm ve değişim olgusu, klasik demokrasi anlayışının çoğulcu ve özgürlükçü modern demokrasiye dönüşmesinde önemli etken olmuştur.

Siyasal düşünceler tarihi incelendiğinde Aristo’nun yönetim anlayışı ve niteliğine göre yaptığı; “monarşi, aristokrasi ve demokrasi” sıralaması bu alanda uzun süre geçerliliğini koruyan bir görüş olmuş, siyasal sistemlerin bu sıralanışı Montesquie tarafından “cumhuriyet, monarşi ve despotluk” şeklinde düzenlenmiştir. (Çam,1990,473)

M.Duverger ise, siyaset sosyolojisi çerçevesinde yaptığı ayırımla tüm siyasal sistemleri iki kategoride ele alıp incelemektedir (Duverger,1986,11);

-Yönetenlerin otoritesini, yönetilenlerin özgürlüğü yararına sınırlayan liberal eğilim,

-Yönetenlerin otoritesini, yönetilenlerin aleyhine güçlendiren otoriter eğilim.

Bu ayırımla Duverger, siyasal sistem tasnifini “özgürlükçü – baskıcı” gibi genel ve yalın bir şekilde gerçekleştirmektedir.

Sanayi devrimini gerçekleştirip günümüzde bilgi toplumuna ulaşan Batı Avrupa ülkelerinde modern demokrasinin tek tip olarak değil, belirli farklılıklarla uygulandığı görülmektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyi, geçmişten bu güne uzanan mülkiyet rejimleri gibi sosyo – ekonomik faktörlerin yanında coğrafi konumları ve demokratik birikimleri bu konuda belirleyici olmuştur (Çam,1986,474).

Eski çağların siyasal modellerinden günümüzün özgürlükçü demokrasilerine kadar yaşanan uzun değişim ve gelişme sürecinde önce yazılı basın daha sonra diğer kitle iletişim araçları, siyasal sistemlerin önemli bir parçası olarak etkin rol oynamıştır. Bugün de kapsayıcı ismi ile medyayı siyasal sistemler ile çok yakın ilişki ve etkileşim içinde bulunan gelişmiş iletişim düzenlerinin bir unsuru olarak kabul etmek ve modern demokrasiler için vazgeçilmez olarak nitelemek olasıdır. Bu yönüyle demokratik sistemlerin yeni açılımlarında da medyanın önemli bir işlev gördüğü, değişimin öncüsü rolünü oynadığı bir gerçektir.

Basının / medyanın siyasal işlevlerini yerine getirebilmesi her şeyden önce, iletişim alanının çok iyi düzenlenmiş olmasına bağlı bulunmaktadır. İfade özgürlüğünün kapsamı ve niteliği, iletişim (basın / medya) özgürlüğünün genişliği, siyasal iktidar – medya ilişkilerinin şekli, sermaye – medya ilişkileri, basında / medyada tekelleşme, medyanın profesyonelliği, basının kamusal görevlerini algılama ve yerine getirme şekli, siyasal iletişimin niteliğini ve demokratik sürece katkısını belirleyen temel etkenlerdir.

Etkin siyasal iletişimin temelinde geniş ancak bireysel hak ve özgürlüklerle kesişmeyecek şekilde sınırları belirlenmiş iletişim özgürlüğünü de kapsayan siyasal liberalizmin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Siyasal liberalizmin, farklılıkların bir arada yaşayabilecekleri şartları belirleyen ve düzenleyen çoğulculuk anlayışı (Mouffe,1999,352-353) siyasal iletişim açısından da elverişli bir zemin oluşturmaktadır.

Bazı düşünürler, siyasal liberalizmi ve onun iletişim sistemini “müzakereci demokrasi”, “iletişimsel demokrasi” kavramlarıyla ifade etmektedir (Young,1999,174).

Antik çağ demokrasisi ile modern liberal demokrasinin arasındaki belirgin temel farklılığın çoğulculuk özelliğinde yatmakta olduğu, bunun da çağdaş modern demokrasilerin temel kriteri olduğu görülmektedir. (Mouffe,1999,348).

2. MODERN DEMOKRASİLERİN TÜRLERİ VE NİTELİKLERİ

Düşünce alanında Eski Atina'ya kadar geçmiş olan demokrasinin gerçek doğum yeri Avrupa'da başta İngiltere olmak üzere Fransa ve Almanya olmuştur. Avrupa ülkelerinin her birinde demokrasi düşüncesini geliştiren düşünürler, demokrasinin kavramsal olarak gelişmesinde ve kurumların oluşmasında ve bunların tanımlanmasında etkili olmuşlardır.

İngiltere'de John Locke, “Hükümet Üzerine Bir İnceleme” adlı eserinde demokrasinin tanımını yapmaya çalışarak, “özgürlük insanın doğal hakkıdır, bir hükümet ancak halkla yaptığı sözleşmeye dayanırsa yasalıdır” demiştir.

Fransa'da Montesquie, De l'esprit des lois (Kanunların Ruhu) adlı eserinde, günümüz demokrasilerinin de temel dayanağını oluşturan “kuvvetler ayrılığı” ilkesini geliştirmiş, bununla demokrasi tarihi açısından belirleyici olan Fransız İhtilalinin fikri zeminini oluşturmuştur.

Yine Fransa'da 18. Yüzyılda Jean – Jacques Rousseau, Contrat Social (Toplum Sözleşmesi) adlı yapıtı ile siyasal düşünce alanında yasama ve yürütme erkleri arasında bir denge sağlanmasına, bireylerin yasalar etrafında birleşmelerine katkıda bulunmuştur.

Ancak başta Karl Marx olmak üzere diğer sosyalist düşünürler genel olarak parlamenter sistemi biçimsel demokrasi olarak nitelemişler, savundukları proleterya diktatörlüğü açısından güçler ayrılığının bir anlam taşımadığı tezini işlemişlerdir (Melen,1997,22-23).

Avrupa'da demokrasinin alt yapısını oluşturan bu çalışmaları 19.Yüzyılın ortalarında gerçekleşen Sanayi devrimi izlemiş, bu ise demokrasi düşüncesinin somutlaşmasına olanak sağlamıştır. Sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan klasik (liberal) demokrasi anlayışının 20. Yüzyılda önemli değişim ve gelişmelerle farklı boyutlar kazandığı görülmüştür. Klasik demokrasi kavramının yerini yeni demokrasi anlayış ve modelleri almaya başlamıştır. Demokrasi kavramının içeriğinde önemli değişimler gözlenmiş, özellikle bireye duyulan güven özgür tartışmanın erdemine olan inanç ve rasyonellik giderek ön plana çıkan unsurlar haline gelmiştir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan pazar sitemine dayalı demokrasi modellerinde de birey odaklı anlayış – pratikteki eksiklik ve sakıncalarına rağmen – devam etmektedir. Pazar ekonomisinin şekillendirdiği medya / iletişim düzeni demokrasinin bu değişiminde önemli etkenlerden biri olmuştur.

Özgürlükçü ve çoğulcu demokrasiler, iletişim araçlarının yaygınlaşması ve bilginin de iletişim araçlarıyla yayılıp evrenselleşmesinin bir ürünüdür. Klasik demokrasilerin modern demokrasiye dönüşümü, kavramın tanım ve içeriğinin geçirdiği değişimi de ifade etmektedir.

Genel olarak bakıldığında özellikle “siyasal katılım” açısından bir değişimin yaşandığı görülmektedir. Bunun anlamı, siyasal otoritenin bireylerce doğrudan doğruya değil, seçimlerle belirleyeceği temsilcileri aracılığıyla kullanılmasıdır. Ancak yinede standart bir ileri demokrasi anlayışının varlığından söz etmek olanaksızdır. Yönetenlerin serbest ve özgür seçimlerle belirlenmesi, kitlelere alternatif yönetim seçeneklerini sunan çok partili sistemin fiilen ve hukuken egemen olması, hükümet biçiminin temsili olması, sistemin demokratik kabul edilmesinin asgari varolma göstergesi kabul edilmektedir. Demokrasinin temsili olma niteliği, toplumların siyasal bir elit tarafından yönetilmesi sonucunu doğurduğundan, demokrasi düşüncesinin özüne uygun olmadığı gerekçesi ile eleştirilmektedir(Çam,1990,15).

Jurgen Habermas, modern siyasal rejimleri “liberal demokrasi” ve “cumhuriyetçi demokrasi” şeklinde ikili bir ayrımla ele almakta, her iki modelin “devleti” esas alan yaklaşımına dikkat çekmekte ve eleştirmektedir. Habermas, liberal ve cumhuriyetçi demokrasi modellerinin özelliklerini karşılaştırmalı olarak şöyle ifade etmektedir (Habermas,1999,37-49) ;

-Liberal demokrasilerde bireyin konumunu belirleyen, devlet ve öteki bireyler karşısında sahip olduğu, yasayla tanınmış haklardır. Bunlar devletin güvencesi altında olup, siyasi otoritenin müdahalesinden korunmayı da

içermektedir. “oy hakkı” ve “ifade özgürlüğü” gibi siyasal haklar, devletin korunması altında bulunan temel yurttaşlık haklarıdır. (verilen ve korunan haklar)

-Cumhuriyetçi görüş ise, bireylerin konumunu hak iddia edebilecekleri negatif özgürlüklere göre değil, daha çok siyasal haklar – başta siyasal katılım ve iletişim hakkı – olmak üzere pozitif özgürlükler niteliğini taşır.

Pozitif özgürlükler, dışarıdan ihlal edilmeme özgürlüğünü değil, yurttaşların “olmak istedikleri duruma, konuma gelmelerini” , yani özgür ve eşit bireylerden oluşan bir toplumun siyasal özerkliğe sahip yaratıcıları olmalarını sağlayarak güvence altına alır.

-Liberal sistemde bireylerin her durumda hangi haklara sahip oldukları yasalarla belirlenmiştir.

-Cumhuriyetçi modelde ise devletin varlık nedeni “eşit – özel” hakların korunmasında değil, “irade oluşumunu” güvence altına almasında yatmaktadır.

-Liberal düşünce, hakların temelini her zaman aklın ortaya çıkardığı daha yüksek bir yasa olarak görmektedir.

-Cumhuriyetçi görüş, kişi haklarının genelde karşılıklı saygı temeli üzerinde ve objektif yasal düzende sağlayacağını ön görmektedir.

-Liberal görüşe göre, demokratik süreç, çelişen (çatışan) çıkarlar arasındaki uzlaşmalar şeklinde ortaya çıkar ve işler.

-Cumhuriyetçi düşünce, hakların, geçerli siyasi iradenin (siyasi otoritenin) belirlediği düzenlemeler olduğunu kabul etmektedir.

-Cumhuriyetçi görüş “halk egemenliği” kavramını benimsemektedir. Buna göre, halk ilke olarak başkasına devredilemeyen bir egemenliğin sahibidir. Başkalarının onu temsili, egemenlik karakteri ile bağdaşmamaktadır.

-Liberalizm, demokrasinin temsili niteliği ile ilgili cumhuriyetçi demokrasiye göre daha gerçekçi bir tezle buna karşı çıkmakta, anayasal devlette, halktan kaynaklanan her yetkinin ağırlıklı olarak yasama, yürütme ve yargı organları aracılığı ile kullanılabilmesini ön görmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmeler, ekonomik ve siyasal sistemlerin keskinleşerek ayrışmasına, bloklara dayalı yeni dünya düzeninin oluşmasına neden olmuştur. Siyasal anlamda “soğuk savaş” dönemi olarak da isimlendirilen bu dönem 1990’lı yılların başlarına kadar devam etmiştir. Doğu Blokunda Sovyetler Birliğinin 1980’li yılların ortalarından itibaren girdiği çözülme süreci, 1990’ların başında dağılma ile sona ererken, Batı Dünyasının ekonomik modeli kapitalizm tek egemen sistem olarak ayakta kalmıştır. İki kutuplu dünya Batının ekonomik ve demokratik siyasal sistemi ile ayakta kaldığı tek kutuplu dünyaya dönüşmüştür. Bu tarihsel değişim aynı zamanda Batının ekonomik ve siyasal değerlerinin benimseneceği yeni bir dünya düzeninin de başlangıcı olmuştur.

Çağdaş siyasal sistemler olarak ifade edilen liberal – cumhuriyetçi demokrasi kavramlarından daha çok küreselleşmenin etkisi ile ekonomik içerikli “pazar sistemi” kavramının ağırlıklı olarak kullanıldığı görülmektedir. Siyasal demokrasinin ve temel unsurlarının da pazar sisteminden etkilendiği ve görece bir değişime uğradığı dikkati çekmektedir. Demokrasinin asli unsuru kabul edilen

siyasal iletişim alanında da bu değişimin etkileri görülmektedir. Medyanın sermaye yapısında meydana gelen değişim, onu demokratik işlevlerini de bir ölçüde etkilemiştir.

3. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE PAZAR DEMOKRASİLERİ VE MEDYA

A. Liberal Demokrasilerde İletişim Özgürlüğünün Esası: İfade Özgürlüğü

Ondokuzuncu yüz yıl klâsik liberalizminin bazı ilke ve yaklaşımları, gittikçe artan üretim hacmi ve sermayenin olağan üstü ölçülerde yoğunlaşım yaygınlaşımının da etkisiyle ekonomik ve sosyal alandaki bazı gelişmeleri açıklamada yetersiz kalmaya başlamıştır. 20.Yüzyıl bireyciliğın yanında örgüt ve grupların da demokratik sistem içindeki öneminin arttığı, sermayenin siyasal, ekonomik ve sosyal alanda daha fazla belirleyici olduğu modern liberalizmin ortaya çıktığı dönem olmuştur.

Klasik (liberal) demokrasiden, yirminci yüzyıl liberalizmine geçişte ve onun tabanını oluşturan serbest pazar sisteminin gelişmesinde medya, bilgi ve bilişim sistemleri önemli etkenler olmuştur. 1980’li yılların ortalarından itibaren Sovyetler Birliği’nin ve sosyalizminin girdiği büyük kriz bu sistemin çökmesine, sosyalist rejimlerin tasfiyesine neden olurken demokrasi ve pazar sistemi evrenselleşmeye başlamıştır. Hukuk ve hukukun üstünlüğü, sosyal devlet ve sosyal adalet ilkeleri, insan hakları kapsamında düşünce ve ifade özgürlüğü, çoğulcu ve sivil demokrasi ve pazar ekonomisi, globalleşen dünyada modern siyasal sistemlerin temel değerleri ve kriterleri haline gelmiştir.

Pazar sistemi rekabet ve çoğulculuğa dayanmakta, özgürlük ise modern demokrasinin özünü oluşturmaktadır. Yeni liberalizasyon sürecinde ekonomik alanın yanı sıra sosyal ve siyasal yaşamın işleyişinde de “pazar mentalitesi” geçerlidir. İnsan haklarının temelini oluşturan “ifade özgürlüğü” ve diğer demokratik özgürlüklerin anası olan “iletişim / basın özgürlüğü” de pazar sistemi mantığı ile uygulanmaktadır.

Serbest pazar sisteminin demokrasi anlayışı, kimsenin bir başkasının iradesine boyun eğmeyeceği, özgürce düşünüp, düşündüğünü serbestçe ifade edebileceği bir kültür oluşturma idealine sahiptir. Bireyin kendisini ifade edebilmesi ve geliştirebilmesi bakımından önemli olan düşünce ve bunu ifade edebilme özgürlüğü demokratik düzende iletişim araçları ile yayımlayabilme hakkının kullanılmasıyla geçerlilik kazanmaktadır. Pazar sisteminin iyi işlememesi veya zayıflaması, ifade özgürlüğünün kısıtlanması sonucunu doğurabilmektedir(Curran,1997,166-167).

Evrensel boyutta temel insan haklarının başında öncelikle ifade özgürlüğü gelmektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10.maddesi; herkesin ifade özgürlüğü hakkına sahip olduğunu, kamu makamlarının müdahalesine uğramaksızın ve ulusal sınırlara bakılmaksızın bir görüşe sahip olma, haber ve düşünceleri elde etme ve bunları ulaştırma özgürlüğünü kapsayacak şekilde düzenlemiş (Lawson, 2001, 79) ve bu temel bireysel hakkı evrensel düzeyde

güvence altına almıştır. AİHS’ni imzalayıp kabul eden devletler, bu özgürlüğün ihlali halinde Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde yargılanmayı da kabul etmiş olmaktadır.

Demokrasilerde iletişim / basın özgürlüğü, demokratik sistemin işleyişi, bireysel hak ve özgürlüklerin niteliğini yansıtan temel göstergelerden biri kabul edilmektedir. Basın özgürlüğünün varlığından söz edebilmenin önemli koşulu ise her şeyden önce gerçek anlamda ifade özgürlüğünün sağlanmış olmasıdır. Bu temel özgürlüğün yeterli derecede güvence altında bulunmaması, diğer bireysel özgürlüklerin de baskı altında tutulması anlamı taşımaktadır.

İfade özgürlüğü demokrasinin “olmazsa olmaz” şartlarından olup anayasal demokrasilerin temel taşlarından biridir. Demokratik sistemde devlet bu özgürlüğü sağlayarak bizzat kendi otoritesinin özgürce eleştirilebilmesine olanak sağlamak durumundadır. Liberal düşünceye göre ifade özgürlüğünün devlete yüklediği ödev negatif karakterli olup, bu özgürlüğün varlığından söz edebilmek için başta anayasa olmak üzere tüm yasal düzenlemelerin bu hakkı sağlaması ve güvence altına alması gerekmektedir(Erdoğan,2001,9).

Devletin ifade özgürlüğü alanındaki engelleyici olmayan negatif yükümlülüğünü savunan görüşe karşı, bunu yeterli görmeyen ve devletin bu konudaki sorumluluğunun daha fazla olması gerektiği (pozitif yükümlülük) savunulmaktadır. Bu görüşü benimseyenler, devleti ifade özgürlüğünün etkin şekilde kullanılabilmesi bakımından gerekli tedbirleri almakla ve uygulanmasını denetlemekle de yükümlü kabul etmektedir. Süreli ve süresiz yayınların dağıtımının engellenmesini önleme, ifade özgürlüğünün kullanılmasını izin vermeyen normların kaldırılması, bu özgürlüğün geliştirilmesine yönelik olarak anayasal, yasal ve idari güvencelerin geliştirilip güçlendirilmesi bu bağlamda değerlendirilmektedir. (Bıçak, 2001, 75-76)

Kamusal sorunların sağlıklı tartışma süreçlerinden geçirilerek gerçekçi çözümler üretilebilmesi, ancak doğru bilgi ile bilgilendirme, özgür eleştiri ve meşru muhalefetin varlığı ile gerçekleşir. Bir siyasal sistemde üstün otoritenin halk olduğu geçerli ise, ona ulaşacak bilgi ve düşünceleri engelleyecek bir merciin bulunmaması gerekir. İfade ve eleştiri yapma özgürlüğünün toplumsal değerleri tahrip edebileceği doğrultusundaki görüşler demokratik eleştiri çerçevesinde olmakla birlikte demokrasiden yana değildir.(Erdoğan,2001,9).

Pazar sistemiyle uyumlu olan demokratik kültür, çoğulcu karakteri nedeniyle tekelciliği reddeder. Çoğulcu demokrasilerde subjektif değerlendirmelere dayalı palyatif bahanelerle düşünce açıklama özgürlüğü kısıtlanmaz. Çoğulcu ve özgürlükçü bir demokrasi bireylerin değerlendirme gücüne inanma ilkesine dayanır. (Selçuk, 1997, 244, 249)

Belirtmek gerekir ki, düşünce ve düşünceyi açıklama özgürlüğü bireylerin sahip oldukları düşünce, kanaat ve inançlarını açıklayabilme kadar, açıklamama, başka bir deyişle bunları açıklamaya zorlanmama hak ve özgürlüğünü de içermektedir.

Düşünce ve düşünceyi ifade edebilme özgürlüğünün gerekliliği pazar sistemiyle örtüşmektedir. Pazar sisteminde ifade özgürlüğünün anlamı, farklı

düşüncelerin özgür ortamda, eşit koşullarda serbestçe tartışılması ve yayımlanabilmesi ile kamuoyunun düşüncesini yansıtan gerçeğin ortaya çıkmasıdır.

Ekonomik mal ve hizmetlerde olduğu gibi, fikir ürünlerinde de rekabetçi bir piyasaya ihtiyaç vardır. Pazar sisteminin rekabete dayalı koşulları, farklı düşüncelerin yarışmasıyla doğru düşüncelerin oluşmasını, gelişmesini ve yaygınlaşmasını sağlayacaktır.(Erdoğan, 2001,10).

Burada liberal düşüncenin ve sistemin öznesi olan bireye ve onun düşüncesine güven, temel ilke olma durumundadır. Bazı düşüncelerin özgürce ifade edilebilme olanağının bulunmayışı, diğer bazı fikirlere rekabette üstünlük ve doğruluk kazandırmış olur ki, bu durumda hem pazar sisteminin özü ile çelişen haksız rekabet olgusundan söz edilebilir, hem de tartışılmadan doğru kabul edilen düşüncelerin kamuoyunu ne kadar yansıttığı tartışmalı hale gelir.

Demokrasi özgürlükler rejimi olmakla birlikte bu özgürlüklerin sınırsız olmadığı, geçerli sınırlamanın ise diğer bireylerin negatif hakları olduğu şeklinde sistematik bir mekanizmanın varlığı kabul edilmektedir. İfade özgürlüğünün kapsamı ve sınırları konusunda farklı görüşlerin bulunduğu görülmektedir. Ancak, barışçı nitelikteki görüş ve ifadenin hukuken korunması, buna karşılık şiddeti tahrik ve teşvik eden düşünce açıklamalarının cezai yaptırıma bağlanmaları gerektiği doğrultusunda geniş bir mutabakat söz konusudur(Erdoğan, 2001,11).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi de, taraf devletlere ağır bir sosyal ihtiyacın ve zorunluluğun varlığı halinde amaca uygun şekilde ve meşru araçlarla ifade özgürlüğü alanında sınırlandırma yapabilme olanağı sağlamaktadır. (Bıçak, 2001, 75) Ancak ifade özgürlüğünün sınırlandırılması yetkisinin kötüye kullanılmaması temel ilkedir. İfade özgürlüğü ancak yasa ile ve AİHS'nin ikinci maddesinde sıralanan; ulusal güvenlik, ülke bütünlüğü, kamu güvenliği, sağlığın ve ahlakın korunması, düzensizliğin önlenmesi, yargı bağımsızlığı ve saygınlığının korunması ile gizli belgelerin açıklanmasının önlenmesi gibi konularda "demokratik toplumun gerekleri" ne uygun şekilde kısıtlanabilmesine izin verilmektedir. (Lawson, 2001, 79)

İfade özgürlüğü diğer bireysel özgürlüklerin esasını oluşturmakla birlikte uygulamada basın özgürlüğünün var olmasıyla geçerlilik kazanan bir niteliğe sahiptir. Aynı zamanda basın özgürlüğünün de temel şartıdır.

Günümüzde düşünce ve düşüncenin açıklanmasının engellenmesi modern demokrasilerin çoğulculuk anlayışına aykırı olmanın ötesinde, özellikle siyasal otorite açısından da gittikçe olanaksız hale gelmektedir. Küreselleşme ile giderek küçülen bir dünyada gelişen ve hızla ilerleyen iletişim olanakları, düşüncenin açıklanması ve yayılması ile ilgili var olan birçok engeli de geçersiz ve anlamsız hale getirebilmektedir. (Selçuk, 1997, 246) Ne varki, siyasal iktidarlardan olmasa da, Pazar sisteminin işleyişinden kaynaklanan bir takım nedenlerle ifade özgürlüğünün kısıtlandığı görülmektedir. Medyanın sermaye yapısındaki değişim ve iletişim sektörünün kapitalizmle eklemlenmesi bu bağlamda ifade edilebilir.

B. Modern Siyasal Sistemlerde Medyanın Görevi

Siyasal rejimlerin monarşiden demokrasiye uzanan gelişme çizgisinde basının önemli etkisi olmuştur. Basının / medyanın ortaya çıkış ve var oluş nedenleriyle sahip olduğu evrensel işlevleri, siyasal sistemlerin totalitarizmden modern bireyci demokrasiye dönüşmesinde önemli rol oynamıştır. Uygulamada farklılıklar göstermekle birlikte esas itibarıyla modern demokrasiler kategorisinde yer alan ülkelerde siyasal düzenin işleminde basın / medyanın temel unsur olduğu artık tartışılmayan bir gerçektir. Basının / medyanın var olmadığı bir siyasal modelin düşünülmemesi bir yana, iyi düzenlenmeyen ve işlevsiz bir medya düzeni, demokratik rejimin çeşitli boyutlarda sorunlarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Medya modern demokrasilerin temel kurumları arasında yer almakta, özgür basının varlığı, iletişim ve ifade özgürlüğünün yasalarla düzenlenip pratikteki geçerliliği sistemin işleyiş göstergesi kabul edilmektedir.

Medyanın öncelikle demokrasiye hizmet bağlamında bir takım görevlerinin varlığından söz edilebilir. Bu anlamda basın temel işlevi sağlıklı siyasal iletişim ortamını oluşturmaktır. Yöneten – yönetilen ilişkisinde doğru bilgilendirme ve tarafsız habercilikle kurulacak iletişim, özgür tartışma ortamının yaratılmasına, kamuoyunun aydınlanmasına ve serbestçe oluşumuna katkıda bulunacaktır.

Gelişmiş birçok ülkede iletişim sistemleri genellikle toplumun uzun dönemdeki amaçlarının gerçekleşmesi, kamu hizmetlerinin etkinliğinin artırılması, kaliteyi yükseltip evrensel standartlara ulaşmak, pazar sisteminin istenilen nitelikte olmadığı durumlarda bireyi korumak amacıyla düzenlenmiştir.(McQuail-Windahl,1997,243). Özgür basının varlığı siyasi otoriteyi (yönetenleri) bireye ve topluma karşı siyasal sorumluluklarını yerine getirmeye yönelmektedir. Basının yönetilenlerin gözcüsü olma göreviyle simgesel olarak “kamuoyu temsilciliği” rolünü üstlendiği ve bunun medyanın evrensel niteliği olduğu tarihsel bir gerçektir.

Kamuoyu gözcülüğü ile basının / medyanın kitleleri, toplumu ilgilendiren sorunlarla ilgili olarak siyasi iktidarın neler yaptığını sorgulamaya yönelterek siyasal habercilik yaptığı, bu misyonu modern demokrasinin öznesi olan bireyi özerkleştirdiği görülmektedir(Gurevitch-Blumler, 1997, 203).

Basın kamuoyu gözcülüğü görevinin yanı sıra, siyasal alanda karmaşık ve kompleks bir nitelik taşıyan, kitlelerin algılamada zorlanabileceği politik mesaj, karar ve uygulamaları anlaşılabilir formatta aktarma gibi bir işleve de sahiptir. Medya yaptığı siyasal habercilikle iktidarı kendi iradesi ile araştırmadığı kamusal olayların üzerine gitmeye zorlamaktadır. Ancak birçok demokratik ülkede basının demokrasiye yeterli desteği sağlamadığı doğrultusunda görüşler de vardır.(Gurevitch-Blumler,1997, 204-205).

Tarafsız medya bulunduğu toplumun farklılıklarını, çatışan görüşleri yansıtarak demokratik düşünce platformu meydana getirmektedir. Bunun dışında birçok konuyla ilgileniyor olsa da bu yönüyle siyasal iletişimin en önemli kanalını oluşturmaktadır. Bu işlevi onu, eski siyasal sistemlerde olduğu gibi günümüzün çağdaş demokratik rejimlerinin de ayrılmaz bir parçası haline getirmektedir.

Kitle iletişim araçlarının içinde buldukları sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik ortama göre birey ve kitleler üzerinde belli derecelerde etkileri söz konusudur. Bunlardan en önemlisi, iletişim sisteminin bireylerin siyasal sürece katılımını yönlendirmede oynadığı roldür. Liberal demokrasilerde kitle iletişim araçları enformasyonun topluma sunulması ve bunların özgür bir platformda tartışılması ile bireylerin bilgiye dayalı seçim yapabilme bilincine ulaşmalarında önemli bir işlev görmektedir. Ancak iletişim sektöründeki kapitalistleşme eğilimleri medyanın ticari niteliğe bürünmesi ile bu işlevinden önemli ölçüde uzaklaşma eğilimi içinde olduğu dikkati çekmektedir. (Durgun, 1997, 63)

Siyasal sistemin aktörleri, mesajlarını medyanın haber kalıpları ile kodlayarak (görüşme, haber, yorum vb.) kamuoyuna (hedef kitlelere) iletmektedir.(Gurevitch-Blumler, 1997,210)

Bu gücünden dolayı basın ortaya çıkışından günümüze kadar siyasal bir kimliğe ve öneme sahip olmuştur. Yönetenler bu iletişim aracından propaganda yapabilme amacıyla üst düzeyde yararlanma ve onu kontrol etme çabası içinde bulunmuşlardır.

Basının / medyanın toplumsal nitelikli görevlerinin yanı sıra özellikle siyasal kimliğinden kaynaklanan ve demokratik düzenin işleyişine katkıda bulunması beklenen işlevlerinden bazıları şöyle özetlenebilir (Gurevitch-Blumler,1997,200-201);

-Sosyal ve siyasal çevrenin gözetilmesi, toplumu ve bireyleri ilgilendiren konulardan habercilik görevini yerine getirmek,

-Toplumu ilgilendiren önemli konuların ve sorunların özgür ve tarafsızca tartışılabileceği bir platform oluşturarak anlamlı gündem koyma,

-Siyasetçilerin, demokratik örgütler ile baskı ve çıkar gruplarının kamuoyu aydınlatıcı nitelikteki görüşlerini aktarmalarına olanak sağlamak,

-Toplumdaki farklı görüşler arasında ve siyasal otoriteyi elinde bulunduranlar – ve ileride bu gücü kullanacaklar – ile kitleler arasında iletişim ortamı oluşturma,

-Yönetenlerin ellerindeki devlet gücünü nasıl kullandıklarının gözlenmesi, kamuoyu adına denetlenmesi,

-Bireylerin siyasal süreci yalnızca pasif konumda izleyen değil, aynı zamanda bilgilendirilerek katılımcı olmalarını sağlamak,

-Medya dışındaki güçlerin basın özgürlüğünü ortadan kaldırmak çabalarına karşı ilkeli şekilde karşı koyma.

Basının bu işlevlerini yerine getirebilmesi öncelikle devletin ve siyasi otoritenin etki ve baskısının hissedilmeyeceği liberal karakterli iletişim rejimini gerekli kılmaktadır. Modern demokrasilerde liberal anlayışla düzenlenen basın özgürlüğünün koşullarından bazıları şunlardır;

-Basın – yayın sektörüne giriş ve faaliyette bulunma hak ve özgürlüğü sağlanmalı ve belirli koşullarla (ön izin, ruhsat alma vb.) sınırlandırılmamalıdır.

-Siyasi iktidarın özgürlükleri kısıtlamayan, aksine güvence altına alan düzenleme yapma dışında medya üzerinde bir etkisi bulunmamalıdır.

-Haber kaynağına ulaşmak ve kaynağı gizli tutabilme hakkının korunması, bunu engelleyen düzenlemelerin kaldırılması gerekir(Özek,1989,14).

-Basın ve yayın kuruluşlarının iradeleri dışında yayın yapmaya zorlanmaması,(Özek, 1989, 14)

-Basım ve yayımdan / yayımdan önce ön denetim vb. sansür çağrışımı yapacak uygulamaların bulunmaması,(Özek, 1989, 14)

-İletişim ve demokratik toplumun bilgi edinebilme özgürlüğünün gereği olarak haberlerin serbest dolaşımının sağlanması (Topuz ve d., 1989, 5) gereklidir.

Siyasal sistemlerin özgürlükçü ve çoğulcu karakterine ve bunu yasalarına da yansıtılmalarına rağmen teori ile uygulamanın uyumsuzluğu ile ortaya çıkan bir takım nedenler medyanın demokratik işlevlerini yerine getirmesini zorlaştırmaktadır.

C. Pazar Sisteminin İletişim Özgürlüğünü Kısıtlayıcı Etkileri

Büyük ekonomik krizin etkisiyle 1930'lu yılların başlarından itibaren içine kapanan ve belirli ölçüde devlet müdahalesine izin veren gelişmiş ekonomiler İkinci Dünya Savaşından sonra dışa açılmaya başlamışlardır. Her alanda tam rekabeti öngören ve devlet müdahalesini en alt düzeye indirmeyi hedefleyen Batılı ülkelerin yöneldiği bu sistemin esası, liberalizmin temel ilkeleri ile şekillenen pazar ekonomisi modelidir.

Ekonomik sistemler, siyasal ve toplumsal düzenin bir parçası olduğu için bu dinamikleri etkilemesi kaçınılmazdır. Nitekim bir süre sonra pazar sisteminin siyasal ve sosyal yaşam ile bunların diğer unsurlarını belirgin şekilde etkisi altına almaya başladığı görülmektedir. Doğal olarak iletişim sektörü de pazar sisteminin işleyişi ile bütünleşmiş, kapitalizme eklenmiştir.

Pazar sistemi, iletişim sektöründe önemli değişimler meydana getirmiştir. Özünde rekabet olgusu ve tüketici egemenliğinin bulunduğu bu yeni ekonomik düzen ve anlayışın, uygulamada öngördüklerinden belirli ölçüde farklı birtakım sonuçlarla karşılaştığı görülmüştür. Medyanın değişen sermaye yapısı, profesyonelliğin gelişmesi, iletişim sektöründe kapitalistleşmenin ilk önemli adımları olmuştur.

Pazar sisteminin mantığı, piyasada görülmeyen “gizli bir el” in varlığına dayanmakta ve sistemin işleyişi bu gizli el aracılığı ile düzenlenmektedir. Buna göre serbest pazardaki gizli el, medya alanında, basının yapısını ve faaliyetlerini etkileyen ve belirleyen okuyucu ve izleyiciler olmaktadır. Kapitalistleşen medya işletmeleri, basın – yayın faaliyetlerini devam ettirebilmek için kitlelerin isteklerini yerine getirmek zorundadırlar. Toplumun bu anlamda medya kuruluşlarından en önemli beklentileri ise; görüşlerini ve değerlerini yansıtması ve onların sözcüsü olarak hareket etmesidir(Curran,1997,155). Serbest piyasada medya, farklı görüş ve değer yargılarının özgürce ve tarafsız şekilde tartışılıp sergilendiği bir “düşünce pazarı” niteliğindedir(Gurevitch-Blumler,1997,214). Düşünce pazarının rekabete dayalı ortamında üstünlük sağlayan düşünce ve görüşler kamuoyu oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Pazar medyası, bireyleri

farklı bakış açılarıyla doğru bilgilendirip sağlıklı kamuoyu oluşumunda tarafsız bir alan oluşturur.

Sanayi devriminin öncüsü olan İngiltere aynı zamanda liberal demokrasinin, basın ve basın özgürlüğünün sağlandığı ilk ülkelerden biri olma özelliğine sahiptir. İngiltere’de basının üç temel aşamadan geçtiği kabul edilmektedir. Bunlar (Curran,1997,156);

-Basının devlet sansürüne tabi olup, onun uzantısı olarak işlev gördüğü ilk dönem,

-Siyasal partilerin egemenliği altına girip, parti sisteminin uzantısı olarak görev yaptığı ikinci dönem,

-Ve nihayet 1940’lardan itibaren siyasal bir görüşün savunuculuğundan biraz uzaklaşıp, satışlarını maksimize etmeye çabalayan ve pazar sisteminin öncüleri tarafından yönetilmeye başlandığı dönemdir.

Belirtilen son aşama, tüketiciyi (okuyucu / izleyici) medyanın nihai denetimcisi haline getirerek, özellikle yazılı basını örgütlenmiş belirli siyasal çıkarların savunuculuğu yerine kamunun temsilcisi haline dönüştürmüştür.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında pazar sisteminin hızla yaygınlaşması, demokrasi anlayışında ve demokratik kurumların yapısında da gözlenebilen bir değişimin başlamasına neden olmuştur. Yoğunlaşan sermaye hareketleri yeni yatırım alanları arayışında medya sektörünü de kapsamına almıştır. İletişim sektörü dışındaki sermaye medyaya yönelmiş ve özgürlükçü demokrasinin bu özelliğini zayıflatan bir takım sakıncalar doğuran “basında tekelleşme / kartelleşme” olgusu gündeme gelmiştir. Medyada tekelleşme olgusu, özgürlükçü demokrasinin işleyişinin kısıtlanması, düşünce alanındaki çoğulculuğun kısırlaşarak azalması ve farklı bireysel tercihlerin belirli kalıplar içinde toplanmaya çalışılarak daraltılması gibi liberalizmin özünü çelişen olumsuz bir tablo meydana getirmiştir.

Öncelikle Batılı kapitalist ülkelerde 1970’li yılların başlarından itibaren medya mülkiyetinin belirli ellerde (kuruluşlarda) artan oranda yoğunlaştığı ve basın kuruluşlarının sektör dışındaki finans ve endüstri kuruluşları tarafından kontrol edilen bir yapıya dönüştürüldüğü ve holdinglere, kartellere bağlanmaya başladığı görülmektedir(Guravitch-Blumler,1997,207). Örneğin; İngiltere’de toplam tirajı kırkaltı milyonu bulan iki yüzün üzerindeki gazete ve dergiyi 1969 – 1986 yılları arasında dokuz çok uluslu kartel satın almıştır.

Medyada tekelleşme – kartelleşme olgusu ABD, Almanya, Fransa, İsveç ve Avustralya’da da görülmüş, basın sektörü dışındaki şirketler gazetelerin büyük çoğunluğunu ya satın almışlar veya hisselerinin büyük kısmına sahip olmuşlardır. Medyanın sermaye yapısındaki değişim, tekelleşme sürecinin dinamiğini oluşturmuştur.

Medyanın mülkiyet yapısındaki değişim, basının evrensel nitelikli işlevlerini yerine getirmede kısıtlayıcı etkiler meydana getirmiştir. Serbest Pazar sisteminin iletişim alanını da etkisi altına alması medyanın “editorial bağımsızlığı” nı önemli ölçüde zedelemekte bu ise, basının “eleştiri” ve “gözetim” işlevlerini büyük ölçüde etkisizleştirmektedir. Örneğin; medya kuruluşları bağlı

buldukları kartellerin faaliyetlerini araştırmaktan veya uygulamalarını eleştirmekten kaçınabilmektedir.(Curran,1997,147-148).

Basının / medyanın kapitalizmle eklenmesi en eski ve geleneksel işlevi olan “kamu gözcülüğü” işlevini olumsuz etkilemiştir. Yeni medya anlayışı, sermayeyi destekleyici söylemleri desteklerken, hükümet üzerindeki denetimden daha çok, sermaye gruplarının devlet ve siyasi iktidar üzerinde baskı oluşturma araçlarına dönüşmüştür. Medya kartellerinin, şirket kârlılığını arttırmak için siyasal baskılar yapan bağımsız güç merkezleri haline geldiğini savunan görüşler de yaygınlaşmaktadır(Curran,1997,149).

Medya sahiplerinin, yayın politikalarını etkileme potansiyelinin varlığı, profesyonelleşen medya dünyasının mesleki değerleri (nesnellik, tarafsızlık, hakkaniyet ve haber değeri kriterleri vb.) rating ve tiraj ile somutlaşan sektör içi rekabet, savunulan ideolojiler, toplumsal ve siyasal sorunların medyaya yansımada engeller oluşturmaktadır.(Guravitch-Blumler,1997,213).

Bu değişim, tarih boyunca siyasal kimliğe sahip olan basın, Pazar sisteminde daha çok ticari bir ürün ve hizmet niteliğine dönüşümünü de yansıtmaktadır.

Kapitalist sistemde ticari kimliği ön plana çıkan medyanın demokratik işlevlerini ne ölçüde yerine getirdiği tartışmalı konulardan biridir. Pazar sisteminin profesyonelleşmeye yönelttiği medya dünyasının mesleki değerleri, demokratik bir iletişim sistemi için gerekli unsurlar olarak kabul edilmektedir. Buna karşılık bir çok demokratik ülkede ise medya kuruluşlarının demokrasiye yeterli ölçüde katkıda bulunmadıkları yönünde eleştiriler yapılmaktadır(Guravitch-Blumler,1997,205-214).

Serbest pazar sisteminde tüketicinin temel aktör olarak tercihleri ve genel anlamda egemenliği söz konusudur. Serbest pazarın iletişim sisteminde de izleyici ve okuyucular tüketici kimlikleri ile egemen unsurdur. Bu nedenle pazar sistemi, bireylerin tercihlerini dikkate alan, görüşlerine yer veren ve onları savunan bir medya sistemi üretmektedir. Ancak sistemin işleyişinden kaynaklanan bazı nedenlerle tüketicinin ön planda olduğu demokratik medya anlayışı uygulamada gerçekleşmemektedir.

Serbest Pazar ekonomisinin basında tekelleşmeye olanak sağlayan işleyişinin, tüketici egemenliği ve demokratik medyanın varlığı açısından meydana getirdiği sakıncalardan bazıları şunlardır(Curran,1997,157-164);

-Pazar sisteminin özünü oluşturan tam rekabet koşullarının eksikliği ve oligopollerin pazardaki egemenliği medya çeşitliliğini, izleyici seçeneklerini ve kamusal denetimi azaltmıştır. Birçok Batı ülkesinde basında tekelleşme olgusu nedeniyle rekabet eden gazete sayısında azalma olmuş, zincirleme medya mülkiyeti artmıştır.

-Medya sektöründeki kapitalistleşme pazara girişi, büyük maddi gücü gerektirmesi nedeniyle zorlaştırmıştır. Teorik olarak pazara girişte var olan eşitlik, uygulamada gerçekleşmemiştir.

-Tüketici temsili tezini esas alan pazar sistemi, medya izleyicilerinin çoğalmış, sosyal ve siyasal açıdan ayrılmış olduğunu, onların artık “temsil

edilebilecek” ortak inanç ve çıkarlara sahip olmadıkları gerçeğini görmezden gelmektedir.

-Medyayı kontrol edenlerin kendi ideolojik bakışlarını pazarın beklentilerine uygun hale getirebilmeleri olasıdır. Bu görüş medya sahipleri içinde geçerli olabilir.

-Reklamcılar, reklamları geri çekme tehdidi yoluyla, medya içeriğini doğrudan etkilemeye ve hatta belirlemeye yönelik baskı oluşturma eğilimindedir.

İdealleştirilmiş pazar demokrasisi fikri reklam sektörünün, basının bağımsızlığını ve özgürlüğünü tehdit eden mali rolünün önemini görmezden gelmektedir.

SONUÇ YERİNE

İletişim aracı olarak yazılı basının, ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar yönetim erkini kullananlar ile sürekli birbirini etkileme çabası içinde oldukları görülmüştür. Tarihsel gelişim sürecinde siyasal düşünce ve yönetim sistemlerinde meydana gelen gelişme ve değişimler iletişim araçlarına da yansımış, sürekli etkileşim halinde olan iki gücün ilişkileri, zaman içinde farklı nitelik ve boyutlar kazanmıştır.

Siyasal yönetim şeklinin henüz kurumsallaşmadan yoksun ve uzak olan monarşilerde basının dar bir yönetim mekanizmasına veya bir kişiye mutlak bağlılığı söz konusudur. Yönetim aygıtının genişlemeye, sistemleşmeye başladığı totalitarizmin egemenliğinin yaygınlaştığı dönemlerde, basının yönetenlerin elinde etkin bir propaganda aracına dönüştüğü görülmektedir.

Basının gerçek kimliği, varlık nedeni ve siyasi yönetimler üzerindeki etkisi liberalizmin özgürlükçü ortamında netleşmiştir. Modern liberal düşüncenin şekillendirdiği günümüzün özgürlükçü ve çoğulcu demokrasilerinde ise çeşitlilik kazanan kitle iletişim araçları (mass-media) siyasal modellerin önemli “alt-sistem”lerinden biri olarak varlığını, gücünü kabul ve tescil ettirmiştir. Her dönemde önemli bir güç olmasına karşılık günümüzde demokrasinin temel erklerinin (yasama, yürütme, yargı) ardından adeta dördüncü kuvvet gibi siyasal sistemlerin ayrılmaz parçası haline gelmiştir.

Fransız İhtilali ve Sanayi Devriminin etkileriyle ortaya çıkan liberal düşünce akımı günümüzün modern demokrasilerinin alt yapısını oluşturmuştur. 19. yüzyıl liberalizmi, 20. yüzyılın ikinci yarısında yeni liberalizasyon sürecinin başlamasıyla önemli ölçüde değişime uğramış, pazar sisteminin evrenselleşmesi yeni bir dünya düzeninin oluşumunu hazırlamıştır. Söz konusu değişim küreselleşme kavramı ile açıklanmaya çalışılmaktadır.

İletişim teknolojisinin hızla gelişmesi, bilginin iletişim araçlarıyla hızla yayılması, küreselleşme sürecinin dinamiğini oluşturmaktadır. Hukuk, insan hakları, ifade özgürlüğü ve pazar ekonomisi gibi liberal demokrasinin temel değerlerin hızla evrenselleştiği, düşünce, eğlence, moda gibi bireysel tercihlerin homojenleştiği yeni bir dünya düzeni şekillenmektedir. Marshall McLuhan’ın ifadesi ile dünya global bir köy haline dönüşmektedir.

Ekonomik ve siyasal sistemlerin globalleşmesine paralel olarak yeni iletişim sistemleri de pazar sisteminin işleyişi doğrultusunda şekillenmeye başlamaktadır. Pazar sistemi içinde medya kuruluşları da ticari bir niteliğe dönüşmüştür. Pazar kurallarına göre faaliyet gösteren medya sistemi, kitle iletişiminde bireysel farklılıkları ve tercihleri görmezden gelme gibi bir takım olumsuzlukların taşıyıcısı haline gelmektedir. Pazar anlayışına göre, medyanın topluma sunduğu ürün ve hizmetlerin, diğer ticari kuruluşların üretip pazara sundukları ekonomik mal ve hizmetlerden farklılığı uygulamada fazla bir anlam ifade etmemektedir.

Medya sistemini pazar ortamından soyutlamanın tüm güçlüğüne rağmen, idealleştirilmiş pazar sistemi düşüncesinde, sosyal ve siyasal işlevleri açısından iletişimin “nitelikli bir sektör” olarak konumlandırılması gereği hissedilmektedir. İşletmecilik yönüyle medya kuruluşlarının pazarın eşit üyelerinden olması doğaldır. Ancak habercilik işlevi başta olmak üzere medya içeriğinin piyasa anlayışından uzak tutulması, ekonomideki ve sektördeki rekabetin olumsuz etkilerinin medya içeriğine yansımalarının önlenmesi gerekmektedir.

Medya, ürün ve hizmetini pazara sunarken, sektörel rekabetin zorlayıcı etkilerine rağmen, objektiflik, nesnellik, meslek etiği ve editoryal bağımsızlık gibi iletişimi etkin kılan meslek ilkelerinden ödün vermemek durumundadır. Sektördeki sorunlar şeffaflık ilkesi çerçevesinde kendi içinde tartışılıp, çözüm üretilebilmeli, üst yapı kurumlarından telkin, öneri, müdahale gibi çözümler beklenmemelidir.

Küreselleşme engellenmesi olası görülmeyen tarihsel olgudur. Küreselleşmenin getirdiği çeşitli olumsuzluklara karşı muhalif düşünce ve görüşlerin gelişmesi olağandır. Ancak gerçekçi yaklaşım, bilgi ve iletişimin daha fazla önemsenerek etkin hale getirilmesiyle pazar sisteminin olumsuzluklarının en aza indirilmesidir. Bilginin ve iletişim sisteminin piyasanın sıradanlığına dönüşmesini önleyici önlemlerin alınması, özgürlükçü ve çoğulcu demokratik sistemin korunması ve gelişmesi açısından önem taşımaktadır.

Haksız rekabetin önlenerek rekabetin korunması, sermayenin meşru rekabeti zayıflatan veya ortadan kaldıran kontrolsüz büyümesi, medya kuruluşlarının bir sınırlama olmaksızın belirli ellerde toplanarak tekelleşmenin önlenmesi, medya ile finans kuruluşlarının aynı kişi veya kuruluşların elinde bulunmasının önlenmesi, medya sahipliği ve sermaye yapısının şeffaflık ilkesine dayandırılması yönündeki yasal düzenlemelerin yapılmasının siyasal iktidarın sorumluluğunda bulunması gerekir.

Medya ve iletişim sektörü, yeni dünya düzeninde sivil demokrasi ve sivil toplumun savunuculuğunu benimsemek ve desteklemek durumundadır. Çoğulcu ve özgürlükçü demokrasiye katkısı her şeyden önce “insan (birey)” odaklı medya içeriğinin oluşturulmasıyla olanaklı hale gelecektir.

KAYNAKÇA

- ATAR Yavuz, “**Çağdaş Demokrasinin Siyasal Boyutu: Türkiye’de Demokratikleşme ve Anti – Demokratikleşme Göstergeleri**”, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı:17, Eylül – Ekim 1997.
- BİÇAK Vahit, “**Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları Işığında İfade Özgürlüğü**”, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 24, Güz 2001.
- CURRAN James, “**Medya ve Demokrasi: Yeniden Değer biçme**”, Der. : Süleyman İrvan, Medya Kültür Siyaset, Ark Yayınevi, Ankara, 1997.
- ÇAM Esat, **Siyaset Bilimine Giriş**, Der Yayınları, İstanbul, 1990.
- DURGUN Şenol, “**Medya İletişimin Neresinde?**”, Türkiye Günlüğü Dergisi, Sayı: 46, Yaz 1997.
- DUVERGER Maurice, **Siyaset Bilimine Giriş**, Çev. : Teoman Tunçdoğan, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 1986.
- ERDOĞAN Mustafa, “**Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif**”, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 24, Güz 2001.
- GUREVİTCH Michael – BLUMLER Jay G., **Siyasal İletişim Sistemleri ve Demokratik Değerler**, Der. : Süleyman İrvan, Medya Kültür Siyaset, Ark Yayınevi Ankara, 1997.
- HABERMAS Jurgen, “**Demokrasinin Üç Normatif Modeli**”,Yay.Haz.:Seyla Benhabib, Demokrasi ve Farklılık – Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması, WALD Yayını, İstanbul, 1999.
- LAWSON Rick, “**İfade Hürriyetini Güvenceye Almak – Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İçtihatlarında Üç Eğilim**”, Liberal Düşünce Dergisi, Yıl: 6, Sayı: 24, Güz 2001.
- MCQUAIL Denis – WINDAHL Sven, **Kitle İletişim Modelleri**, Çev. : Konca Yumlu, İmge Kitapevi, Ankara, 1997.
- MELEN Mithat, “**Demokrasi**” Yeni Türkiye Dergisi, Sayı: 17, Eylül – Ekim, 1997.
- MOUFFE Chantal, “**Demokrasi, İktidar ve Siyasal Düzen**”,Yay.Haz.:Seyla Benhabib, Demokrasi ve Farklılık – Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması, WALD Yayını, İstanbul, 1999.
- ÖZEK Çetin, “**Siyasal İktidar, Ceza Yasası ve Basın Özgürlüğü**”, Türk Basınının Beş Sorunu, Basın Konseyi Yayını, İstanbul, 1989.
- SELÇUK Sami, “**İnsan Hakları, Hürriyetler ve Demokrasi**”, Yeni Türkiye Dergisi, Sayı: 17, Eylül – Ekim 1997.
- TOPUZ Hıfzı, ALEMDAR Korkmaz, KAYA Raşit, KURTBÖKE Oktay, ÖRKİ Nalan, **Basında Tekelleşmeler**, Tüses ve İlad Ortak Yayını, İstanbul, 1989.
- WOLIN S.Sheldon, “**Elle Tutulmaz Demokrasi**”, Yay.Haz.:Seyla Benhabib, Demokrasi ve Farklılık – Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması, WALD Yayını, İstanbul, 1999.
- YOUNG İris Morion, “**İletişim ve Öteki: Müzakereci Demokrasinin Ötesinde**”, Yay. Haz.: Seyla Benhabib, Demokrasi ve Farklılık – Siyasal Düzenin Sınırlarının Tartışmaya Açılması, WALD Yayını, İstanbul, 1999.